

І. П. Гавриш

*Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«ХАІ»*

Потракування долі в малій прозі М. М. Цуканової

Гавриш І. П. Потракування долі в малій прозі М. М. Цуканової. У статті основну увагу зосереджено на дослідженні потракування долі в новелістиці М. Цуканової. Детально розглянуто еволюцію бачення світу героїв новел (молодого перспективного лікаря та щасливої господині) в контексті випробувань долі, яка постає як вища сила і змушує героїв розгледіти удаване і реальне, навчитись відрізняти штучне від природного та усвідомлювати перевагу духовного над матеріальним, відмінність між законами, створеними людьми, та мудрим законом буття.

Ключові слова: *зламні моменти життя, випробування долі, доля як вища сила, доля як талан.*

Гавриш И. П. Трактование судьбы в малой прозе М. Цукановой. В статье основное внимание сосредоточено на исследовании трактования судьбы в новеллах М. Цукановой. Детально рассмотрено эволюцию видения мира героями новел (молодым перспективным врачом и счастливой хозяйкой) в контексте испытаний судьбы, которая представлена как высшая сила, и заставляет героев увидеть кажущееся и реальное, научиться различать искусственное и природное, осознать преимущество духовного над материальным, различие между законами, созданными людьми, и мудрым законом бытия.

Ключевые слова: *переломные моменты жизни, испытания судьбы, судьба как высшая сила, судьба.*

Gavrish I. P. Interpretation of destiny in the short prose of M. Tsukanova. The article focuses on the study of the destiny as the supreme power in the novels of M. Tsukanova. The heroes of short stories vision of the world is in detail considered in the context of tests of destiny that makes heroes see the seeming and the real, learn to distinguish the artificial and the natural, to realize the benefits of the spiritual over the material, the difference between the laws created by people and the wise law of entity.

Keywords: *the turning points of life, tests of destiny, destiny as the supreme power, fate.*

Зламні моменти життя, що призводять до його переоцінки, виокремлення важливого та нехтування другорядним добре знайомі М. Цукановій. Життєвий та творчий шлях письменниці пов'язані з вирішальними для українського народу подіями ХХ століття: відродження, голод, репресії, II світова війна, чергова хвиля еміграції. Кожна з цих подій має свій відбиток у творчому доробку письменниці, однак, основну увагу М. Цуканова часто зосереджує на долі однієї чи кількох людей, на особистісних подіях у житті людини, що докорінно змінюють її шлях, світосприйняття. Такі ситуації, у творах письменниці традиційно обумовлені долею й допомагають героєві пізнати себе, переосмислити своє буття.

Доля як онтологічна категорія постає з роздумів авторки про існування «Вищої Мудрої Сили, що кермує всім законом буття» [3:11]. Протиставлення мудрого закону буття законам, вигаданим людьми, що окреслюється в одній із перших новел М. Цуканової «Дощ іде», знаходить своє продовження

в «Шовковій рукавичці» (твір датовано квітнем 1944 року). Дана онтологічна опозиція у творі постає через співіснування уявного та реального, штучно створеного та природно існуючого, матеріального та духовного в людському житті. Основну увагу в новелі зосереджено на причинах еволюції світогляду молодого перспективного хірурга Гудими.

Твір складається з двох частин: «перша» — зустріч давнього друга-інженера з Гудимою через двадцять років, і «друга» — розповідь Гудими про події, які змінили його життя. Обидві частини написані від першої особи, розповідь Гудими за формою викладу близька до сповіді, що зводить роль автора до мінімуму і підсилює враження достовірності зображеного. «Перша» частина твору, у якій Гудиму зображено зрілою людиною, поділяється на кілька компонентів, що розпочинають та закінчують новелу, таким чином, маємо справу з композиційним прийомом, близьким до обрамлення, яке «покликане наголосити на тих змінах у долі героїв, які відбулися протя-

гом оповіді <...>, надає твору завершеності та вияскравлює тему новели» [6:170].

Гудима постає перед читачем уже мудрою людиною, за плечима якої більша частина життя. У розмові з давнім другом він, згадуючи події двадцятирічної давності, прагне бути об'єктивним в оцінці своїх думок і вчинків: «Я вже відійшов від того стану, коли соромляться визнавати свої помилки» [8:29]. Головним своїм надбанням він вважає віру: «Так, я тепер вірю, що законом буття керує вища сила, і закон цей настільки мудрий, що перед ним можна лише схилитися, хоч би на перший погляд його проява здавалася жорстокою і несправедливою. Але це тільки наслідок порушення закону, що змушує оглянутись і побачити свої помилки, інколи якась маленька деталь, настрої, необережно сказане слово, навіть погляд, може виштовхнути з колії життя і відкинути геть на новий шлях» [8:29]. У житті Гудими такою деталлю стала шовкова рукавичка брунатного кольору, оздоблена світлим шовком.

Письменниця зображує молодого Гудиму як людину свого часу, його юність та молодість пройшла в «бурі революції, в якій здебільшого треба було розраховувати на власні сили, це зробило нас властолюбними, занадто впевненими в цих своїх силах. Матеріалістичне вчення і, як наслідок його, атеїзм, лише поглибили ці риси. Ми в ніщо не вірили, не визнавали ніяких моральних законів. І я почав переоцінювати свої сили. Я вважав себе паном свого життя і зневажав тих, кого зустрів невдача» [8:30]. Впевненість у своїх силах підкріплювалася й обдарованістю в обраній професії. Те, що іншим давалось старанною працею, Гудима отримував без особливих зусиль. «Накресливши плян, за яким мав здобути успіх, — я проводив його в життя. Медицина була лише засобом для цього. Я не замислювався над тим, що маю принести користь людству, полегшити його страждання. Людина була об'єктом моїх експериментів і лише з цього погляду цікавила мене» [8:30]. Втрата цінності життя окремої людини в пореволюційному суспільстві призвела до того, що і для Гудими, молодого лікаря, людина стала засобом для досягнення мети. Не визнаючи слабких або менш успішних, він не поважав і жінок: «Називаючи їх «товаришем», я в глибині ставився до них зневажливо, вважаючи їх далеко слабшими, створеними лише для фізіологічних функцій» [8:30–31]. Жінки, які зустрічалися на його шляху, підтверджували правомірність його позиції: «...студентки-комсомолки, що не ма-

ли ніяких моральних понять, що дивились на розпусту, як на товариську послугу або як на звичайну фізіологічну потребу» [8:31]. Письменниця наголошує на витісненні моральних цінностей, запоруки майбутнього нації, прагненням до влади, бажанням за всяку ціну досягти своєї мети в тогочасному радянському суспільстві.

Подальше життя молодого хірурга, що уже зазнав слави, спрямоване на подолання ряду випробувань. Першим з них стає знайомство з Юлією: «Обличчя було майже зовсім дитяче, з м'якими, ще не зовсім виразними рисами, але миловидне... її очі — великі, широко розплющені, наївні і здивовані. Це була тиха, замріяна дівчина, трохи смутна через хворобу матері, але смуток цей не робив її нудною, а скоріше вибирав поетичним сяйвом» [8:32]. Не вважаючи жінку рівноправною особою, вартою будь-якої додаткової уваги, Гудима все ж схилився до тієї думки, що в житті варто мати «біля себе постійно здорову і чисту жінку» [8:31]. Не визнаючи закоханості, «цього прояву сентименталізму», він десь у глибині душі відчував потребу родини і не відкидав її, вважаючи це цілком реальним, бо «родинне життя сприяло здоров'ю, а разом з тим і праці» [8:31]. Тож рішення зв'язати свою долю з Юлією, яка цілком відповідала його ідеалові жінки, було виваженим і обміркованим. Однак Юлія, якій Гудима відвів роль ще однієї сходинки до мети, з часом стала відігравати в його житті значно більшу роль.

Невиліковна хвороба Юліної матері стала першою професійною поразкою для Гудими. Він, як лікар, відчув мізерність своїх знань, бо хвора, найдорожча для Юлії істота, вже не була для Гудими засобом для досягнення мети, але він безсилий був врятувати її.

Зустріч із відомим співаком-тенором дозволила лікареві побачити інший бік слави. Співак звик бути в центрі уваги і, потрапивши до лікарні після гострого нападу апендициту, вимагав такого ж до себе ставлення. «Це була дуже симпатична істота, навіть в його вередуваннях було щось принаadne і по-дитячому миле, хоч він мав вже понад сорок років і встиг набути товстенького прошарку жиру, але його повне обличчя, обрамлене світлим зачучерявленим волоссям, було ще гарне, а усмішка ще зовсім молода і бадьориста» [8:36]. Співак мав славу не лише тенора, але й спокусника жінок: «Жінки просто гинули через його. Наші сестри і санітарки одна перед одною намагались догодити йому, і треба сказати, що не зважаючи на

своє вередування, він до кожної знаходив якесь привітне слово і усмішку та щедро розкидав навколо грошима. Він любив життя і вмів брати від нього радощі. Любив сцену, натовп, оплески, любив гарних жінок. Жінки, як він висловлювався, давали йому натхнення і почуття вічної молодості» [8:36–37]. Гудими імпонувало легке ставлення співака до життя, який унікав будь-яких ускладнень і не хотів думати про старість, що невідступно насувалася. Досить незвичним і привабливим видався йому і спосіб життя тенора: розкішна обстановка і старий служник: «трохи сутулий, готовий запобігливо вклонитись, з низьким чолом, над яким стирчало коротко підстрижене, сиве волосся, з дурнуватою усмішкою й відданими собачими очима,... нагадував типових старих льокаїв дідичевої родини з романів» [8:37]. Образ служника та деталі інтер'єру помешкання співака, що нагадувало «почивальню легенької красуні», яскраво характеризують тенора як людину несерйозну, розбещену славою та надмірним піклуванням, легковажну і в той же час цікаву Гудими.

Роман (в уяві Гудими) між співаком та Юлією змінює його ставлення до тенора: «Я зненавидів співака. Тепер в моїх очах він втратив свою привабливість, і я бачив у ньому лише блазня, розпусника й нікчому» [8:41]. Художній світ твору постає у двох вимірах: суб'єктивно-егоїстичному сприйнятті дійсності Гудимою і об'єктивній реальності. Шовкова рукавичка, випадково забута Юлією у віднайденого нею батька, стає для Гудими доказом неіснуючого роману, бо «ображена гордість, самолюбство чоловіка, що його зрадила жінка, відкидали логічний висновок» [8:41].

Щоб позбутись думок про Юлію, Гудима їде до Криму. Новий роман на відпочинку дає героєві можливість зіставити штучне і природне в житті. Це порівняння передається через портретні характеристики коханки та коханої: «Її обличчя було зовсім близько від мене. Я виразно бачив фарбу на бровах і в'ях, широко роздуті ніздрі, темно-червоні, мов окривавлені карміном уста, крізь які блищали гострі білі зуби... І раптом в пам'яті виринуло інше обличчя, з тонкою ніжною шкірою, вкритою пушком юности, широко розплющені сині очі, обгорнені довгими в'ями, граційний маленький ніс, шляхетні рожеві уста...» [8:42]. Контрастність портретів, що так вразила Гудиму, зародила в його душі сумнів і змусила проаналізувати свої стосунки з Юлією. Лише відштовхнувшись Юлію, Гудима зрозумів, що вона стала для нього близькою, коханою, життєво необхідною лю-

диною. Проте, навіть усвідомлення цього не дозволило лікарєві пробачити їй зраду. Сон Гудими, у якому Юлія сумно дивилась на лікаря, докоряючи йому за те, що він її навіть не вислухав, посилює внутрішню боротьбу в душі Гудими між закоханим та зрадченим чоловіком. Прийом сну М. Цуканова використовує як засіб вираження глибинних переживань, у певному розумінні як прозоріння.

Восени, повертаючись додому з відпочинку, лікар бачить пожовкле дерево, яке нагадує йому про знайомство з Юлією минулої осені. Дерево ніби символізує самого Гудиму з його спустошеною, виснаженою душею.

Пояснювальний лист Юлії приносить героєві усвідомлення свого егоїзму і моральної вищості Юлії. Трагічний фінал історії — Юлія померла, захворівши на крупове запалення легенів, так і не дочекавшись прощення, — став найскладнішим випробуванням долі для Гудими і змусив його переглянути своє бачення світу. «Ця рукавичка спричинилась до найбільшого горя, але вона змусила мене оглянутись і зрозуміти. Передо мною немов розірвалася завіса, і я побачив весь свій егоїзм, всю нікчемність своєї життєвої теорії, своєї самовпевненості. Життя мало свої закони, якими жалюгідними, непотрібними були мої вимоги до нього! Я стояв перед проваллям, до якого вів матеріалізм. І тоді я звернув на інший шлях, в далині якого сяяла невмируща ідея непереможної любови» [8:46]. Отже, доля веде героя непростим шляхом випробувань, які і дають йому змогу віднайти сенс свого життя. Таким чином, «доля... при зустрічі з людиною не лише здійснює свій суд над нею, але й дає їй відповідь на вірогідне її питання про її, людини, майбутнє та про те, як минуле пов'язане з майбутнім: коли б ця відповідь була дана людині раніше... вона могла б багато чого передбачити та змінити» [5:39].

Подальше життя Гудими М. Цуканова зображує як шлях добровільної спокути помилок: від'їзд на далеку Північ, робота хірургом у військовому шпиталі в невеличкому містечку Н. Товариш Гудими, зустрівши його після двадцятилітньої розлуки, не може не помітити змін у зовнішності, що є яскравим підтвердженням еволюції життєвої позиції героя: «Спочатку мені здалося, що Гудима мало змінився. Постає його лишилася такою ж стрункою, як і за молодих років, обличчя сухе, худорляве, з різкими рисами було те саме, але щодалі вдивлявся я, то виразніше знаходив щось нове, незнайоме мені. Чорні, блискучі очі, колись глузливо прижмурені, тепер

дивилися м'яко, лагідно, погордливо складені уста згубили свою різкість, і усмішка була зовсім нова — доброзичлива, трохи втомлена, а широке опукле чоло прорізала глибока зморшка, що надавала виразу задуми» [8:28]. Кількома портретними штрихами: «лагідний погляд», «доброзичлива усмішка» письменниця підтверджує віднайдення Гудимою в собі того, що робить його людиною, здатною до співчуття та самопожертви.

У тому, що недовготривалість безпечного і щасливого життя часто обумовлюється недосконалістю оточуючого світу, Марія Цуканова переконалася на власному досвіді. У зв'язку з цим у творах письменниці набуває актуальності не лише проблема шляху до гармонії, але й уміння її зберегти. Ганна Семенівна — героїня новели «Втіха» (твір датується жовтнем 1943 року) постає як абсолютно щаслива людина, що знайшла своє місце у світі.

Образ Ганни Семенівни авторка подає у традиційному для української літератури ключі — вона гарна мати, дружина і господиня: «...все горить у її спритних руках, її донька вийшла заміж і незабаром має подарувати їй внука або внучку, син добре вчиться й колись буде лікарем, чоловік її хороша людина і досвідчений майстер, якого шанують на заводі..., з ним прожила двадцять п'ять років і від нього не знала жодної прикрости» [7:259]. Символом сімейного щастя героїні є будинок: «...її кубельце, яке вона охороняла двадцять п'ять років, у якому зберегла, виплекувала кожний закуточок, кожну ганчірочку, де вона вирощувала своїх дітей, де провела щасливі дні...» [7:260]. Стінами будинку фактично обмежується світ Ганни Семенівни, життям у якому вона абсолютно задоволена. Поява у будинку Ганни Семенівни незнайомої жінки, що називає себе дружиною Григорія Васильовича і тим самим претендує на місце господині, руйнує гармонійний світ родинного щастя героїні.

Думка про те, що людське життя підпорядковане Вищій силі, закону справедливості, у новелі «Втіха» постає у вигляді натяків про причини посланого долею випробування для Ганни Семенівни. Однією з них можна вважати втечу у власний світ сімейного щастя, відмежування від зовнішніх проблем: «...її життя проходило в праці тихо, спокійно, і їй було жаль тих, у кого життя склалось інакше» [7:259]. До того ж, з часом Ганна Семенівна стала дуже багато уваги приділяти матеріальним цінностям, символом чого виступає мисничок, про який Ганна Василівна так довго

мріяла і за інших обставин дуже б зраділа, що Григорій Васильович нарешті його купив.

Письменницю цікавить еволюція людських почуттів, викликаних тими чи іншими подіями. Думки Ганни Семенівни спрямовані на Григорія, «...якому вона віддала все своє життя, і не тільки не був вірним їй, не тільки тимчасово зрадив її, ні, він насмілювався назвати цю жінку дружиною!» [7:260]. Образ, яка до болю стискає серце і переповнює груди Ганни, витісняє з її серця любов і довіру, роблячи її передчасно старою «з суворим, закам'янілим лицем» [7:261].

У новелі подано щасливе вирішення драматичної для Ганни Семенівни ситуації: жінка виявляється звичайною злодійкою, що прийшла пограбувати будинок. Щоб уникнути покарання, вона змушена була видати себе за неіснуючу дружину Григорія Васильовича. Це повертає героїні довіру до свого чоловіка. Злодійці вдалося обікрати будинок, бо Ганна Семенівна була так обурена появою цієї жінки, що сама викинула за нею дві важкі валізи з власними речами. Однак Ганну Семенівну такий факт абсолютно не засмучує: «...але вона не заплакала, а тільки зітхнула, глибоко, з полегшенням, як людина, що прокинулася від важкого сну» [7:263]. Зображуючи таку реакцію героїні на події, Марія Цуканова наголошує на перевазі духовних цінностей над матеріальними, усвідомлення чого повертає Ганну Семенівну до гармонійного світу родинного щастя.

Центральним у творі є образ жінки середніх років, яка за одну мить втратила те, заради чого вона жила. Радісне передчуття зустрічі чоловіка на обід, що підсилюється пейзажною картиною: «Було влітку, але сонце, покрите габою хмар, не загрожувало спекою, а легенький вітерець жартівливо і приємно грався кінцем шарфа та пасмом темного волосся» [7:259], з появою незнайомої жінки змінюється відчуттям образи, яка все зростає. Подальші переживання героїні, що переплітаються з її спогадами про перше кохання до синьоокого церковного співака Омеляна, обставини одруження з Григорієм Васильовичем, його «дурнувате від радощів обличчя» при народженні першої дитини, характеризують її як жінку сентиментальну і водночас рішучу, впевнену у своїх силах. Підтвердження цьому знаходимо в подальшій сцені з'ясування стосунків з чоловіком. Таким чином, у невеликому за обсягом творі з сюжетом анекдотичного характеру письменниця порушує ряд серйозних проблем, безпосередньо пов'язаних з жіночим питанням, зокрема — само-

зречення жінки заради родини, що унеможли- влює її існування як самодостатньої особисто- сті поза межами сім'ї, проблема чесності, до- віри та взаємоповаги у подружньому житті тощо. Потрактування долі як вищої сили, як «іншої волі», як талану знаходимо і в творах М. Цуканової еміграційного періоду, зокрема в оповіданні «Сторінка одного життя», у но- велі «*Dama de noche*», про які вже йшла мова в попередніх статтях [1; 2].

Уміння показати важливе у буденному та глибоке у звичайному притаманне творчості М. Цуканової в цілому та новелістиці пись- менниці зокрема. «Дійсність, що нас оточує, рідко зворушує. Надто ми до неї звикаємо. І дивимось на неї надто байдужими й холод- ними очима, намагаючись пройти повз неї як-

найскоріше... Те, що оповідає нам Цуканова, всі ми більш-менш знаємо, всі ми більш-менш бачили, — теми її оповідань не виходять поза межі знаної нам дійсності. Але вона освітлює цю дійсність своїм, тільки їй при суцям світ- лом живої симпатії та любови, світлом тепла й людяної шляхетности духа, і тим підносить її в якусь вищу площину і збагачує її, поши- рює обрії нашої свідомости, нашого розуміння глибин людської душі і світу, в якому ми знайшлися», — зазначав Є. Онацький [4] у передмові до однієї з перших збірок опові- дань письменниці. Уведення категорії долі в тканину художнього світу повістей М. Цука- нової засвідчує перспективність подальших досліджень окресленого аспекту.

Література

1. Гавриш І. П. Екзистенційний мотив дороги у творчості М. Цуканової (на матеріалі новели «*Dama de noche*») / І. П. Гавриш // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. — № 846. — Х., 2009. — С. 196—200.
2. Гавриш І. П. Категорія долі в оповіданні «Сторінка одного життя» Марії Цуканової // Віс- ник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. — № 632, вип. 42. — Х., 2004. — С. 293—297.
3. Онацький Є. Марія Цуканова — зворушлива людяність / Є. Онацький // Цуканова М. На грані двох світів. — Буенос-Айрес : Середняк, 1968. — С. 7—12.
4. Онацький Є. Творчість Марії Цуканової / Є. Онацький // Цуканова М. М. Бужковий цвіт. — Буенос-Айрес: Вид-во М. Денисюка, 1951. — С. 5—11.
5. Топоров В. Судьба и случай / В. Топоров // Понятие судьбы в контексте разных куль- тур. — М. : Наука, 1994. — С. 38—75.
6. Фащенко В. В. Новелістична композиція (мікро- і макроструктура) // В. В. Фащенко / Із студій про новелу. Жанрово-стильові питання. — К. : Рад. письменник, 1971. — С. 15—66.
7. Цуканова М. М. Завтра знову зійде сонце. Повісті, оповідання, п'єси / М. М. Цуканова. — К. : Преса України, 2013. — 416 с.
8. Цуканова М. М. Їхня таємниця: Записки мистця / М. М. Цуканова. — Буенос-Айрес : Вид- во Ю. Середняка, 1991. — 210 с.